

En rose så jeg skyde

Af lektor, adj. professor Jørgen Kjærgaard

Den røde rose er kærlighedens symbol. Fordi den sande, ægte kærlighed aldrig er uden torne. Men bag det romantiske billede ligger en dybere symbolik: Tornene minder om Kristi blodige tornekrone; det stærke billede på livets sejr over døden. Guds herredømme over al jordisk død og lidelse er flettet ind i den krone – og det blod, den frembragte, giver evangeliet farve – for når blodet er rødt, har det livet i sig.

Salmen *En rose så jeg skyde* har hele denne billedkraft. Tillige er den en sangmæssig arv, der bærer de dybe, historiske linjer i vores salmebog. Dens historie går tilbage til de middelalderlige Maria-viser, altså de folkelige sange om jomfru Maria, som blev den måske mest livskraftige tradition fra højmiddelalderens katolske dyrkelse af himmeljomfruen.

Dens tidligst kendte version, kaldtes ”Den lille, gamle, katolske vise fra Trier om Kristus”, og havde 23 vers som gennemsang hele bebudelsehistorien, Marias besøg hos Elisabeth, hyrde- og krybbesceneriet Julenat, omskærelsen og de hellige tre kongers besøg. Visen i denne form er fra 1400-tallet og på middelaldertysk: *Es ist ein Ros entsprungen* – ”En rose er nu sprunget ud”. Den blev uhyre populær, og gennem årtier udbredt gennem talrige afskrifter, også i protestantisk sammenhæng. Det skyldtes ikke mindst melodien, som vi bl.a. finder hos organisten og komponisten Michael Praetorius, der aftrykker to bearbejdede vers af salmen i sit 9-binds kirkemusikværk *Musae Sioniae* – ”Sions sange” fra årene 1605-10:

Praetorius' original:

*Es ist ein Roess entsprungen
Aus euner Wurtzel zart
Als uns die alten sungem
Aus Jesse kam die art
Vnd hat ein blümlein bracht
Mitten im kalten Winter
Wol zu der halben Nacht*

*Das Rösslein, das ich meine,
Darvon Esaias sagt
Hat und gebracht alleine
Marij, die reine Magd:
Aus Gottes ewgen raht
Hat sie ein Kind geboren
Wol zu der halben Nacht.*

Min oversættelse:

En rose er udsprunget
udaf en spinkel rod
som af de gamle sunget,
af Isaj er den groet:
En lille blomst blev sat
midt i den kolde vinter
vel efter midt om nat.

Den rose, jeg besynger,
Esajas spåede om
den bragte os alene
Marias jomfrudom.
Ved Guds tidløse råd
gav hun et barn dets fødsel;
vel efter midt om nat.

Min oversættelse er knap så poetisk som originalen; til gengæld noget klarere i gengivelsen af teologien. Marias rene jomfruelighed er stadig et tema; men nu som formidlingsvej for gudsbarnets fødsel – ikke som en religiøs kvalitet ved jomfruen selv – for også den er en del af Guds evige forudbestemmelse.

Michael Praetorius (1571-1621)

Praetorius' bestræbelser på at sætte den lutherske, bibelsk forankrede forkyndelse i musik fik blivende betydning i protestantisk kirkemusik. Den firstemmige korsats over netop denne salme er blandt de mest kendte af Praetorius' omfattende kompositionsværk.

Netop disse to vers i Praetorius' værk inspirerede den danske kirkemusiker Thomas Laub til at tage salmen frem i en dansk oversættelse. Det skete i Laubs skelsættende debatbog *Musik og Kirke* 1920, hvor han, som led i et opgør med samtidens romantiske, stemningsbetonede salmemelodier og kirkemusik, slog til lyd for en mere oprindelig og ikke så selvstændigt udtryksfuld kirkemusik, der i højere grad respekterer og tjener ordet og budskabet.

Thomas Laub (1852-1927)

Thomas Laub skriver i *Musik og Kirke* s. 75:

"Den kunde måske oversættes sådan:

*En rose så jeg skyde
op af den sorte jord,
alt som os fordum spåde
profetens trøsteord;
den rose spired frem
midt i den kolde vinter
om nat ved Betlehem.*

*For rosen nu jeg kvæder
om kap med himlens hær.
En jomfru var hans moder,
Maria ren og skær.
I ham brød lyset frem
midt i den mørke vinter*

om nat ved Betlehem.”

Laubs tekst og melodibearbejdelse blev efterhånden kendt som korsats og sang ved julekoncerter. Laubs forslag kaldte andre oversættelser frem, bl.a. af salmedigteren og – bearbejderen Harald Vilstrup, og blev optaget i diverse salmebogstillæg gennem første halvdel af 20. århundrede.

Til den grundtvigske valg- og frimenighedssalmebog, *Salmer 1935*, ville man gerne have den lille salme med, men fandt indholdet lovlig svagt. Fra en schweizisk salmebog oversatte valgmenighedspræsten for Ubberup Valgmenighed, Uffe Hansen, der var en stor salmekender, to vers fra en protestantisk salme, digtet i 1844, med samme versemål:

*Den Rose fin og lille
har dejlig Duft og Skær;
den lyse for os vilde
og sprede mørket her;
i Sandhed Mand og Gud
af Syndens Nød og Pine
han naadig hjælp os ud.*

*O Jesus! naar vi drage
fra denne Jammerdal,
du hjælpe og ledsage
os til hin Frydesal,
hvor uden Frygt og Sorg
vi evig dig skal prise
højt i din Faders Borg!*

- En sammenligning af Laubs og Uffe Hansens tekster afslører, at Laub allerede i 1920 benytter den moderne retskrivning som først bliver officiel fra 1948 – og at Uffe Hansen er grundtvigsk i sit billedsprog med ordvalget ”højt i din Faders Borg”, der læner sig op ad Luthers kampsalme.

Det ene af Hansens vers blev knyttet til Laubs tekst, og i denne form blev salmen optaget i Valg- og Frimenighedernes *Salmer 1935*, i *Højskolesangbogen* 13. udg. 1939 og i *Den Danske Salmebog* 1953. Også i Norge og Sverige har salmen været brugt. *Den Danske Salmebog 2002* har videreført salmen i den indsungne form med de tre, sammenredigerede strofer.

Julesalme eller påskesalme?

Er Salmebogens nr. 117 en julesalme – eller en påskesalme? Ja, den er placeret blandt salmebogens julesalmer i afsnittet med overskriften ”Jesu fødsel”. Så umiddelbart synes svaret givet. Men helt så enkelt er det nu ikke.

... den frosne jord

I Valgmenighedernes Salmer 1935 og i Højskolesangbogen stod der: "op af den frosne jord", og begge henviser til "Thomas Laub 1920" som dansk kilde til salmens første to vers. Men som citatet ovenfor viser, skrev Laub: "op af den sorte jord". Laubs tekst kom på tale med det grundtvigske forslag til en ny autoriseret salmebog 1944 (nr. 182), hvor der også er ændret til "frosne".

Jeg har kigget efter sagsakterne fra det officielle Salmebogsudvalg der redigerede Den Danske Salmebog 1953 og det fremgår tydeligt af såvel et mødereferat fra 26.-29. august 1947, som arkivmateriale med notater fra et af udvalgsmedlemmerne, at man netop med det grundtvigske salmebogsforslag som udgangspunkt tog salmen ind i Den Danske Salmebog 1953 (nr. 106), hvor Uffe Hansens vers altså også kom med. Præcis hvem, der har ændret teksten til det frysende vinterbillede midt i 30ernes depressionsår og hvorfor, er det ikke lykkedes mig at finde ud af; men det må være en af folkene bag Valgmenighedssalmebogen. Vedkommende har for alvor plantet salmen om til vore bredde- og kuldegrader. Laub derimod har tænkt på vintertiden ved Betlehem; nok koldt om natten, men dog næppe ligefrem med frost i jorden.

Det er ikke ganske klart, hvad "den frosne jord" skal være et billede på, ud over at vinterstemningen danner kontrast til rosenbilledets umiddelbare idyl. Det må være en særlig hårdfør rose, der kan skyde under de betingelser.

Så er Laubs "sorte jord" mere sigende. Jorden er sort, når ingenting kan gro, og når graven kastes til. Den sorte jord er jo et billede på døden. Og rosen – kærlighedens tornede blomst – der trodser gravens sorte jord og dødens kolde vinternat, er et billede på Kristi opstandelse. Salmen har dermed et uafviseligt og stærkt påskemotiv, som i 2. vers bindes sammen med lysgennembruddet ved Kristi fødsel, der skildres som andet og mere end årets vendepunkt.

... profetens trøste-ord

Maria-fromheden gennem især 1400-tallet skabte en særlig digtning, hvor netop billedet af Maria som 'den rødeste rose' var et yndet motiv – der nåede så langt som til Island og kan genfindes i den islandske grundtekst til morgensalmen "Den signede dag". Derfor er det værd at bemærke, at nogle versioner af den middelalderlige, tyske sang har et andet ordvalg i begyndelseslinjen: "*Es it ein Reis entsprungen*" - 'en kvist er sprunget ud'. Det kunne dels pege i retning af at sangen egentlig er en (ældre) Kristus-vise, for dette ordvalg peger tydeligt på Esajas-profetien om kvisten, der skyder af Isajs rod, Es 11,1. Tolkningen af kvisten som Jomfru Maria, der satte blomst med Jesu fødsel er muligvis en senere bearbejdelse, farvet af ligheden mellem kirkelatinens "virga" - 'kvist' og "virgo" - 'jomfru'.

Bibelhenvisningen blev overtaget af reformatorerne, som, med støtte i Es 53,2:

*Han skød op foran Herren som en spire,
som et rodsrud af den tørre jord*

- entydigt brugte billedet om Kristus; sådan som det stadig er tilfældet, når denne Esajas-tekst læses ved gudstjenesterne 2. søndag i Advent. Salmens begyndelseslinje udtrykker i sig selv en

profetisk vision, som på en gang ser tilbage på Frelserens fødsel og tolker denne for den syngendes samtid – og fremtid.

... midt i den mørke vinter

Den oprindelige tekst indså at Kristi fødsel betyder, at nu er vi vel gennem "den halve nat". Barnets fødsel betegner tidens vendepunkt. Det er verdens nat, der tænkes på; og Kristi fødsel er den første morgenstjerne, der varsler at nu kommer en ny dag. Her sættes den gamle forestilling om verdenshistorien som en frelseshistorie på salmevers. Det Gamle Testaments tid er tiden før Kristus – sørgetiden over det tabte Paradis; ventetiden på forløsningen. Derfor henvisningen til profetierne. Med Kristi fødsel begynder en ny tid. Det Nye Testaments tid. Frelsens tid, frem mod verdens fuldendelse.

...om nat ved Betlehem

Med det bekendte bynavn giver salmen Kristi fødsel både tid og sted. Laubs henvisning til Lukasevangelistens bekendte 2. kapitel, kalder for alvor juleevangeliet ind i salmen. Det er ikke, som i Praetorius' tyske originaltekst verdenshistoriens vendepunkt, der besynges, selvom den mørkeste tid af menneskeheds vinternat nu er omme. Nu går det mod forår og vækst. Rosen er spiret frem, og i kirkeåret er vi på vej ind i Helligtrekonger-tidens barndomsfortællinger om Jesu omskærelse, magthaverne, der stræber ham efter livet, barnemordet i netop Betlehem, flugten til Ægypten, fremstillingen af spædbarnet og den tolvårige Jesus i Jerusalems tempelhellighed.

Middelalderens kristne geografi, som endog blev indtegnet i de tidligste landkort, orienterede sig ud fra Jerusalem som verdens centrum – med Edens Have placeret en smule usikkert længst ude mod øst. Salmen sætter Betlehem på landkortet og spænder i en vis forstand hele frelseshistorien ud mellem de to: krybbens og korsets by.

... i ham brød lyset frem

Julen er det solhverv, der bryder mørket, når det er tættest. Julen vender sindet og håbet mod lysere tider. Thomas Laub har, med sin fordanskning af den gamle salme, ganske godt grebet dens temaer, og navnlig forstærket det, at Kristi fødsel er en ny skabelse – sikkert inspireret af, og i hvert fald i samklang med Johannesevangeliets begyndelse: "... I ham var liv, og livet var menneskers lys ... det sande lys, som oplyser ethvert menneske, var ved at komme til verden".

Lyset er et af evangeliets stærkeste billedord. Især når det, som her, synges i bestemt form: "Lyset" – er der en stråle af Skabelsens første lys på Bibelens første blad og genskabelsens lys, som er Kristus, i Johannesevangeliets ekko af det allerførste gudsllys. Der er liv i det lys, der brød frem med Kristi fødsel; nok, til at komme Påskemorgens sol i forkøbet.

... i sandhed mand og Gud

Luthersk er også linjen: "i Sandhed Mand og Gud", der skyldes Uffe Hansen. Her trækker salmen på Luthers forklaring til Trosbekendelsens 2. artikel: "Jeg tror, at Jesus Kristus, sand Gud, født

af faderen i evighed, og også sandt menneske, født af Jomfru Maria, er min herre, som frelst mig fortabte og fordømte menneske..." (Se salmebogen s. 968).

Denne forkyndelse udfoldes i de følgende linjer, der nu slutter den lille salme:

*af syndens nød og pine
Han nådig hjælp os ud.*

- Det kan en lille, fin rose slet ikke – medmindre, den besidder Guds kraft. Og det er vel hvad der prædikes i dette vers, når den både dufter og stråler af liv og herlighed, og har i sig viljen til at lyse og sprede mørket her i verden.

Den danske oversættelse har ændret den gamle vises ligefremme genfortælling af Kristi barndomshistorie til en salme, der involverer den, der synger: En rose så *jeg* skyde... Dermed bliver det, der synges om, et personligt anliggende, som den syngende *må* forholde sig til, hvis dette "jeg" skal synges sandt. Det skal imidlertid ikke misforstås. Det er ikke vi, der synger, der skal stå inde for rosens evangelium – det gør den selv.

Denne salmes oprindelse fortaber sig tilbage i 1400-tallets sene middelalder og dens nuværende slutsten – det 3. vers – blev til 500 år senere. Der har været poesi og teologi nok i den til at holde og inspirere i al den tid – og En rose så jeg skyde hører fortsat til blandt de mest kendte og afholdte salmer ved juletid. Men syng den bare igen til Påske!

Jul og Påske kan ikke skilles ad. Det er det barn, der fødes i staldens skarn og fattigdom, uden for ægteskab, uden for menneskers fællesskab, truet på livet af magthaverne, gjort til flygtning og siden forvist fra sin hjemby – det er det barn, der møder rosens skæbne: At når dens blomst folder sit symbol på kærligheden ud, er der torne lige under de blodrøde kronblade.

Der er en alvors-skygge af tornekrone i den salmes rosenrøde vers.

Litteratur:

Arkivalier fra Salmebogskommissionen 1946-1952; og sognepræst N.O. Jensen, Sabro. Arkiv for Dansk Salmehistorie, Vestervig Kirkemusikskole.

Salmer. Valgmenigheder og Frimenigheder. Odense 1935.

Dansk Salmebog. Forslag til en ny autoriseret salmebog for kongeriget Danmark. Samlet og redigeret af Det grundtvigske Salmebogsudvalg. Odense 1944

Anders Malling: *Dansk Salmehistorie I-VIII*, København 1962-78.

Jørgen Kjærgaard: *Salmehåndbog I-II*, 2. udg. København 2008